

ARANY JÁNOS „CSÁNGÓJA” NYOMÁBAN

„Hallja körme csattogását
A vad székely és a csángó.”
(Arany János: *Szent László. Legenda*)

„Csángók” a színpadon

1993-ban, a Gödöllőn megrendezett Pest megyei színjátszó találkozón a budakeszi gyermek-színjátszók Arany János *Rege a csodaszarvasról* című verse alapján összeállított műsort adtak elő,¹ „csángó népviseletben, népdalokkal, regősénekekkel, mondókákkal, táncsal, változatos hangszerkísérettel” (NÁDUDVARI, 1993, 8.). A magyar olvasó számára a hunok és a magyarok eredetéről, valamint az „őshaza”, Szkítia benépesítéséről szóló történet 20. századi színpadi adaptációjában felbukkanó „csángó”² népművészeti és népköltészeti motívumok nem feltétlenül okoznak meglepetést. A történelem folyamán a tömbmagyarságból kiszakadt és magyar nyelvűnek megmaradt csoport(ok) kulturális szimbólumait, folklórját gyakran ékesítik fel az archaizmus, az ősi, „tisztá” vagy eredeti, autentikus, „érintetlen” jelzőkkel.³ Népművészeti alkotások művészeti produkciókban történő felhasználása pedig természetes eljárás, illetve diszlet, kellék.

¹ A műsor címe: *Száll a madár*, ami egyben a szóban forgó vers indító, refrénszerűen visszatérő motívumsora.

² A „csángó” kifejezést, problematikus voltára való tekintettel, idézőjelben használom. A fogalom meghatározása körüli vita alapkérdéseinek ismertetésére itt nincs mód kitérni. Erről lásd PÉNTEK, 2014.

³ Ez a gyakorlat a 19. század publicisztikájában volt igazán erőteljes, de később is jelen volt. Lásd például a bukovinai székelyek jellemzése egy 1883-as újságcikkben: „Zamatos, romlatlan, őseredeti nemcsak a nyelvük, hanem a gondolkodásuk is.” (*Esztergom és Vidéke*, 1883. 43. szám). Egy, a „csángó jelenségről” bő száz évvel később érkező antropológiai írás hasonlókat fogalmaz meg: „A csángók igazi romantikája talán még csak most kezdődik, ha nem is a tudományos életben, de a magyarországi és a nemzetközi médiában, mely a csángókat a „világ legrejtélyesebb” népcsoportjaként emlegeti” (KALAS, 2007, 330.).

„Csángók” Arany Jánosnál

Afelől aligha lehet kétségünk, hogy a Moldvában élő magyar lakossághoz a 19. században nem jutott el Arany János költészete, és – bár a kérdéssel itt most nem foglalkozhatunk – kétes az is, hogy az azóta eltelt időszakban ezen a téren történt-e említést érdemlő változás. Azt azonban érdemes megvizsgálni, hogy vajon Arany János életművében van-e nyoma a moldvai magyaroknak? A kérdés felvetése nem alaptalan, hiszen a népcsoport „felfedezése” Arany korában ment végbe és a Magyar Tudományos Akadémia berkein belül bontakozott ki, ahol a költő titkári, majd főtítkári pozíciót töltött be (1865–1877/79). Hogy miért az Akadémia lett az az intézmény, amely felfigyelt a moldvai magyarságra, arra részben az lehet a magyarázat, hogy a Moldvában élő „írást tudók”,⁴ valamint a térségben megfordult (magyar) utazók, kutatók előtt közismert volt a Tudós Társaság szerepe a hazai nyelvi-művelődési törekvésekben, így „természetesnek” számított „helyzetük javításának ügyét is az akadémiára tartozandónak” tekinteni (BALAJTHY, 2002, 66.).⁵

Eddigi ismereteim alapján Arany János egy tudományos írásában,⁶ valamint a *Szent László. Legenda* című versben említi a „csángókat”, pontosabban utóbbi helyen „a csángót”, minden bizonnyal nem pusztán a rím okán, de hogy milyen teszi, nem egykönnyen, ha egyáltalán megválaszolható kérdés.

Egy ugrás a Kalvária
 És kilenc a Királyhágó;
 Hallja körme csattogását
 A vad székelly és a csángó.⁷

⁴ Például a papok, köztük Petrás Ince János, akiről a későbbiekben szó esik.

⁵ A motivációk között meghatározó az is, hogy az Akadémiának címzett levelek (jó része) a magyar sajtóban történő közreadási céllal érkezett Moldvából. Itt jegyzem meg, hogy dolgozatomban nem térek ki a nemzetideológia kérdéseire, az ún. „nemzeti mítoszteremtő” folyamatok 19. századi problematikájára. Egyfelől azért nem, mert ezen a téren a moldvai magyar közösség (és a népcsoport népi kultúrája) közel sem játszott olyan (lényeges vagy meghatározó) szerepet, mint például a palócok vagy még inkább a matyók esetében ezt kimutatták (lásd például: FÜGEDI, 1997), másfelől pedig azért nem, mert ebben az írásban más kérdésekre kívánok hangsúlyt fektetni.

⁶ Arany *A magyar irodalom története rövid kivonatban* című írásában tesz említést a „csángókról”, a magyar nyelvjárások kapcsán, kiemelve a csángó nyelvjárás különállóságát, továbbá – vélhetően Gegő Elek és/vagy Jerney János nyomán – megemlítve azt a 19. században elfogadottnak mondható feltételezést, miszerint a „csángók ősei a besenyők” (S. VARGA, 2012, 15–16.). Köszönetet mondok ezúton is Csörsz Rumen Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet Arany fent említett írására.

⁷ Arany János: *Szent László. Legenda.* (1853) (SZILÁGYI s. a. r., 2003, 273.)

A költő 1853-ban írta a verset, először a *Délibáb* ugyanezen év októberi számában jelent meg (SZÁNTÓ, 2015), majd a *Toldi estéjében*⁸ „nótaként”, azaz dalbetétként, végül a *Kisebb költemények* (1856) című kötetben ismét önálló versként.

„Csángók” a krónikákban

A versben elbeszélte történet, ti. a Moldvában zajló, Laczkfi Endre által vezetett, a szent király csodás beavatkozásával megnyert tatárok elleni csata első írásos nyomát a Névtelen Minorita krónikájában (14. század második fele) találjuk meg, ami a *Dubniczi krónikában* (1479) maradt fenn. A történetet Arany kétségkívül ismerte, sőt versét az alapján írhatta meg (BÁLINT, 1977, 486.). Szörényi László szerint a költő Podhradszky József 1836-ban Budán kiadott *Szent László királynak és viselt dolgainak históriája* című könyvében olvashatta a történetet (SZÖRÉNYI, 2007, 49.). Voinovich Géza úgy vélekedett, hogy „ez eseményt (...) Arany először a Daliás idők-ben szötte be (...), csakhogy így józanná, reálissá vált; tudta ezt a költő s mikor új dolgozatba kezdett, elhagyta; ezzel a gyönyörű legenda fölszabadult, s a költő Szent László vállára terítette” (VOINOVICH, 1931, 306–307.). Amint a következőkben látni fogjuk, a költő által ismert forrásokban a „csángó” kifejezéssel nem találkozunk.

„A székelyek az Úr 1345. évében, vízkereszt táján egynéhány magyarral kiszállván a tatárokra,⁹ számtalan pogányt kardra hánytak. A harc három napig tartott. És beszélnek, hogy míg az üldözés tartott, Szent László király fejét a váradi egyházban sehol sem találták. Az egyház öre negyednap újból bement keresésére, akkor már ott volt szokott helyén, de átizzadva, mintha élve nehéz munkából tért volna vissza” (PODHRADSKY, 1836, 83.).¹⁰

⁸ A mű 1847–48 között íródott és 1854-ben jelent meg.

⁹ Kiemelések: Iancu.

¹⁰ Tanulságos a történet záró része is: „Az őr elmondta a csodát a kanonoknak és egyéb jámbor embereknek, egy öreg tatár pedig megerősítette állítását. Azt beszélte ugyanis, hogy őket nem a székelyek és a magyarok verték meg, hanem ama László, akit mindig segítségül hívnak. És a többi tatár szintén bizonykodott, hogy mikor a székelység rajtok ment, egy hatalmas termetű vitéz járt előtte, magos lovon, fejében arany korona, kezében szekerce, és mindnyájukat lefogyatott rettenetes csapásaival és vagdalkozásával. A vitéz feje fölött pedig a levegőben egy szépséges asszonyszemély tündöklött csodálatos fényességben, fején aranykorona. Világos ebből, hogy a székelyeket Krisztusért harcoltukban maga a boldogságos Szűz Mária és Szent László segítette a pogányok ellen, akik saját

A „csángókat” nem csak a Névtelen Minorita által írt krónika, hanem az 1345-ös moldvai¹¹ ütközetről szóló további források sem említik. A *Budai krónikában* (1473)¹² nem „csángók”, hanem „Erdélyben lakó magyarok” csatlakoznak a székely hadhoz.¹³ Különböző történeti források idézése során Bánlaky József ugyancsak „a székelyek között lakó magyarok”-ról tesz említést.¹⁴ A történettudomány jelenlegi álláspontja szerint a magyarok moldvai megjelenésének pontos időpontja nyitott kérdés (DOMOKOS, 2001, 11.), az azonban elfogadott nézet, hogy legkésőbb az 1200-as évek első felétől jelen voltak és határőri feladatokat láttak el (BENDA, 1989, 11.).¹⁵

„Csángók” a szépirodalomban és a tudományosságban a 19. században

A „csángók” szépirodalmi megjelenítése ugyan szerény, de nem előzmény nélküli.¹⁶ Arany verséhez hasonlóan valamennyi ide kapcsolódó alkotás történelmi tárgyú. A legfrissebb Arany-recepció nem tulajdonít nagy jelentőséget a Legendának,¹⁷ elemzése a Toldi-trilógia értelmezői hagyományában kap helyet, a

erejükbe és sokaságukba vetették bizodaljukat.” PODHRADSKY, 1836, 83. Lásd még: A Névtelen Minorita Krónikája VIII–IX. fejezete. (Internetes hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/05500/05564/05564.htm#68>) Vö. ZOLNAI, 1894; MAGYAR, 1998b; 1998c.

¹¹ Ekkor még Kunország vagy Kumánia.

¹² Lásd még Pór János minorita krónikatöredéke, ami a Nagy Lajosról szóló könyvének első részében, a 81. oldalon olvasható. Ebben az „emlékszövegben” olvasható egyebek mellett az is, hogy a csatában kimerült székelyek László királyhoz fohászkodtak, aki nagyváradi sírhelyét elhagyva megjelent körükben és győzelemre vitte a harcot. A váradi kanonok vallomása is helyet kap a szövegben, miszerint a negyedik napon lelt a verejtékben fekvő Lászlóra, továbbá az elrabolt kunok vallomásai, miszerint a csatában harcoló László királyt Szűz Mária kísérte. Lásd BÁNLAKY, 1928–1942, 8. kötet. (Internetes hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0008/554.html>)

¹³ Uo.

¹⁴ Uo. Továbbá: KISS-BÉRY, 2011, 10. kötet.

¹⁵ Ezt jelzi, erősíti az is, hogy Lajos király, a győzelem után, VI. Ince pápa támogatását is megnyerve, megkísérelte a harcokban elpusztult milkói püspökség újjáépítését. A püspökséget az esztergomi érsek hozta létre 1226-ban, a Moldva és Havasalföld határán fekvő Milkón, a Magyar Királyság területére befogadott kunok megtérítésére. Az intézmény működése nem volt kontinuos, 1512-ig állt fenn, majd az esztergomi érsekségbe olvadt.

¹⁶ Jelenlegi ismereteim szerint Fazekas Mihály: *Felette hatalmas...*; Csokonai Vitéz Mihály: *Marosvásárhelyi gondolatok*, valamint Czuczor Gergely: *Gegő Elek emléke*, továbbá Vörösmarty Mihály: *Cserhalom* című versekben történik említés Moldvára és/vagy a moldvai „csángókra”.

¹⁷ Lásd például a Helikon Kiadónál 2017-ben újra kiadott kötetet kísérő utószót (SZILÁGYI s. a. r., 2017), vagy az ugyancsak Szilágyi Márton által jegyzett monográfia vonatkozó fejezetét (SZILÁGYI, 2017, 205–224.). A versről külön egyikben sem esik szó.

kötetet (Kisebb költemények I–II.) magát azonban a költői pálya mérőföldkövének tekintik (SZILÁGYI, 2017, 206.).

Kérdés, hogy Fazekas Mihály és Csokonai Vitéz Mihály verse (BARTA, 1953, 10.) mellett milyen (egyéb) forrásokból értesülhetett Arany a „csángókról”? Ismerhette-e Zöld Péter írásait, amelyek hatására a moldvai „csángók” a magyar történeti és néprajzi irodalomba kerültek?¹⁸ Az bizonyos, hogy amikor 1858-ban Aranyt megválasztották az Akadémia tagjává, a „csángók” iránti tudományos érdeklődést már az intézmény falain belül találjuk. Bugát Pál akadémiai tag, az 1830-as évek közepén felfedezett (a moldvai Tatroszon készült bibliafordítást tartalmazó) Müncheni Kódex (1466) nyelvjárási sajátosságai kapcsán tartott beszédet a Tudós Társaság előtt a „csángókról” (BALAJTHY, 2002, 61.).¹⁹ Elképzelhető, hogy amikor a marosvásárhelyi születésű Viola József²⁰ 1838–39-ben megtartotta a „csángóságot” is érintő akadémiai előadását, a Tudós Társaság előtt (Bugát révén) már ismert volt a téma. Az is valószínű ellenben, hogy Viola József pedig Gegő Eleket előzhetette meg, aki akadémiai megbízásból utazott Moldvába, és készítette el 1838-ban kiadott művét.²¹ Ugyancsak az Akadémia képviselője volt Döbrentei Gábor, aki a *Tudománytár* 1842-es évfolyamában közreadta a moldvai Forrófalván született Petrás Incze János minorita szerzetes pap (1813–1886) „feleleteit”, amelyekben egyebek mellett Szent Lászlóval kapcsolatos adatok is előfordulnak, továbbá szép számban népdalok (DOMOKOS 1979, 1330.). Erdélyi János népköltési gyűjteményében szintén említést tesz a „csángókról”, a „csángó” alakot használva (ERDÉLYI, 1846–48, I, 417–434; II, 27. 463; III, 473.). Végül, az Akadémia tagja volt, és az intézmény támogatásával vitte véghez vállalkozását, (ti. „a magyarság keleti elemeinek”, „Szent László emlékeinek” a felkutatása stb.) Jerney János is (JERNEY, 1851.).

¹⁸ A kérdésre nem tudjuk a választ. Zöld Péter egyébként a „csángómagyarok” kifejezést használja, ami levelében egy alkalommal jelenik meg, feltehetően a helyi magyarokra vonatkoztatva, hiszen (róluk írva) írása további részében mindvégig a magyarok kifejezést használja (ZÖLD, 1783; 2002, 52.). Lásd még: DOMOKOS, 1998; SZŐCS, 2002. Röviddel Zöld Péter írása után jelent meg Teleki Domokos úti beszámolója, melyben a gyimesi magyarok kapcsán esik szó „csángókról”: „Ezeket az említett gyémeslunkai lakosokat a csíkiak csángóknak nevezik; lehet, hogy ez a nevezet onnan jön, mivel ők vándorló emberek, és lakhelyeket gyakran elhagyták; az a szó: csángó pedig olyan értelemben vétetik, mint kóborló, vándorló” (TELEKI, 1796.).

¹⁹ Az orvosról azt is tudjuk, hogy nyolc „csángó magyar” fiút fogadott otthonába és gondoskodott iskoláztatásukról. A diákok későbbi életéről nincsenek ismereteink.

²⁰ Viola a moldvai fejedelem orvosa volt.

²¹ Gegő könyve ötödik oldalán utal arra, hogy a Viola József által „beharangozott” „némű érdekes iromány”, „magyar régi kézirat” nyomába eredt. Azt is megjegyzi, hogy Marosvásárhelyen segítséget kapott Violától (GEGŐ, 1838, 5. Vö. BALAJTHY, 2002, 61.).

Arany János a vers megírását (1853) megelőzően olvashatta a fentiekben felsorolt műveket, s amennyiben ez így volt, arról is ismereteket szerezhetett, hogy nem csak a magyar krónikákban, de a moldvai magyar népköltészetben is ismert, ha nem is konkrétan, az 1345-ös csata, de általában a tatárok elleni harcok, valamint Szent László emléke. Gegő Elek például – bár a könyvében foglaltak hitelességét illetően sok a kétely a kutatók körében²² – a következőket írja: „Rémülve ’s rokoni részvétellel szemléltem a’ sz. László koporsója feletti kormos romokot²³ (...) Több szendergő falukat hátra hagyván, a’ Fejérvén tekervényes utunkra a’ felderült hajnal világíta. Pogány, Szep’ s. t. havasok’ csúcsain – hol hajdan Sz. László királyunk a’ kunokkal megütközött, ’s hol a’ tiszteletére épült kápolna romjait ma is láthatni, sőt kocsisom egy nagy köben lova’ nyomdokát is mutogatá! – átkelvén, délutáni kétórákor a’ sánczba (valamikor török elleni árkok) lelejténk” (GEGŐ, 1838, 4, 11–12.).²⁴ Petrás Incze János Döbrentei Gábor hetedik kérdésre írt válaszában pedig azt olvassuk, hogy egy oláh illetőnél „heverne egy Nevezetes Magyarul irt oklevél, és pedig ’mint mondatik Sz. Lászlótul” (DOMOKOS, 1979, 1330.).

„Csángók” az Országgyűlésben

Messzire vezetne a téma részletesebb kibontása, ám szükséges röviden megjegyezni, hogy Arany nem csak a fent említett irodalmi alkotások és történeti munkák, útleírások révén, de az ebben az időszakban folyó országgyűlési események kapcsán is hallhatott a „csángókról”. Batthyány Lajos miniszterelnök ugyanis kiemelt figyelmet fordított a „csángók”-ra (SPIRA, 1993, 305.). Kormánya első, s egyben egyetlen, ám – itt most nem ismertethető okok miatt – sikertelen terve a moldvai magyar lakosság áttelepítése volt.²⁵ Minthogy a hazai közvélemény előtt is köztudott volt, érdekességgéppen említendő meg

²² Gegő adatainak hitelességét már Petrás Incze János is megkérdőjelezte (DOMOKOS, 1979, 1345–1346. Lásd még: BARNA, 2014).

²³ Vö. a Szent László vers harmadik versszakának soraival: „Koporsója kőfedelét / Nyomja szinte három század:/ Ideje már egy kevésé / Szellőztetni a szűk házat” (SZILÁGYI, 2003, 272.).

²⁴ A mondakőről lásd: MAGYAR, 1996; 1998a.

²⁵ A cél kettős indíttatású volt. Egyfelől a magyarokat sújtó körülmények javítása, másfelől a férfiak hadra foghatósága. A törvényjavaslat heves vitákat váltott ki, és végül nem szentesítették. Egy évvel később, 1849 júniusában Kossuth újból felvetette az áttelepítés gondolatát, s bár a fogadtatás ezúttal kedvező volt, az ismert történelmi körülmények közepette, a moldvai magyarok áttelepítésének a szándéka a második világháborúig felfüggesztődött (SPIRA, 1993, 310.). Lásd még: BALANYI, 1945.

végül az is, hogy az 1848–49-es szabadságharc idején – az erdélyi hadsereget megerősítendő – Bem József kísérletet tett a moldvai lakosság bevonására a harcba.²⁶ A tábornok mintegy 2200–2300 főnyi sereggel tört be 1849. július 22-én Ojtoznál, és ezen a napon fordult első kiáltványával a tartomány magyar lakosaihoz.²⁷ Bem, a jelentkezők csekély száma láttán, a küzdelmet megszakítva, visszatért Erdélybe.

Szent László Moldvában

Ha Aranyról nem is, Szent Lászlóról, valamint általában a tatárok elleni harcokról a moldvai magyarok minden kétséget kizáróan rendelkeztek történeti (szó)hagyománnyal, sőt, a néprajzi gyűjtések alapján úgy tűnik, Székelyföld²⁸ mellett körükben a leggazdagabb a király mondatai. Aligha a véletlen műve, hogy a Gróf Károlyi István vezetésével 1861-ben megalakult, Magyarország határain kívül élő magyar katolikusok támogatását célzó társulat Szent László nevét viseli, ami a szent király és Moldva kapcsolatának történeti beágyazottságáról árulkodik.²⁹

Több (moldvai) történeti forrás szól a László által vezetett csatákról, a tiszteletére épített templomokról, ünnepekről is.³⁰ A krónikák³¹ némely adata alapján, akár az is feltételezhető, hogy az Arany vers „csángója” moldvai magyar is lehetne, legalábbis a versben elbeszélte, tatárok ellen vívott csata idején (1345), a ma-

²⁶ A havasalföldi-moldvai betörés tervét Kossuth Lajos július 16-án keltezett levelében engedélyezte. Bem szétszórt seregével közel kétszer annyi harcos állt szemben.

²⁷ A moldvai magyarokhoz intézett proklamációt lásd: FOKI–SOLYMÁR–SZÓTS, é. n., 51.

²⁸ Erdély és Székelyföld védőszentje egykor Szent László volt. BÁLINT, 1977, II, 491.

²⁹ A társulat működéséről lásd Seres Attila tanulmányai: SERES, 2002; 2004.

³⁰ Például a Vizanteán, Dnyeszterfehérváron tiszteletére épült templomok. Moldvában működő magyar domonkosok által készített irat lehetett az a „Letopisețul unguresc”, azaz a *Magyar Évkönyv* című mű (LÜKŐ, 1936, 53.), amelyből egy 1504-ben keletkezett román *Névtelen krónika* idéz néhány Szent László-mondát, egyebek mellett a moldvai románok egyik eredetmondáját is, amelyben a szent király is szerepet kap. A *Magyar Évkönyvre* a román krónikák és történészek ugyan hivatkoznak, azonosítása és eredete máig kérdéses és vitatott (LÜKŐ, 1936, 51.).

³¹ Érdekességképpen idézzük fel Gegő Szent László és Moldva kapcsolatára utaló további feljegyzéseit: „Nem messze Barladtól egy várrom szemlélhető, mellyről a’ hagyomány azt tartja, hogy László királyunk győzödelme előtt oda vonult kúnok’ (P. Bandin scythákat jegyzett) építménye volt” (GEGŐ, 1938, 41.). Lásd még: 63, 66. Csöbörcsökön „sz. Lászlótól épített templom” állt: uo., 88. Bandinustól idézi: „Barladhoz közel, hasonnevű folyam’ partján, mutogatnak egy vár-düledéket, hol a’ tatárok, midön sz. László magy. király a’ scythákon (?) 1236. körül diadalmaskodott, magokat befészkeltek” (Uo., 131.).

gyarság jelen volt Moldvában. Ilyen motívum például az, hogy Szent László lova a Szeret³² vizéből ivott,³³ sőt, egy 15–16. századi, magyar kéziratra hivatkozó román forrás a folyó nevének az eredetét hozza összefüggésbe Szent Lászlóval:

„Addig űzték őket [ti. a tatárokat], míg csak át nem keltek a Szereten. Ott László király, akit lengyelül Sztaniszlávnak hívnak, a folyó partján megállva magyarul kiáltotta: Szeretem, szeretem! (...) Később, amikor megalapították az országot, a folyót Szeretnek nevezték el a király szava után, ki azt mondta: szeretem” (TAMPU, 2017, 10.).³⁴

A folyó névmagyarázó mondája mellett Szent László a „csángó népnév” eredetével kapcsolatos mondákban is szerepel. Feltehetően Petrás Incze János gyűjtése, illetve elbeszélése alapján jegyezte fel 1868-ban Imets Fülöp Jákó az alábbi narratívumot, jóval az Arany-vers keletkezése után, a költő tehát ezt a szöveget aligha, illetőleg legfeljebb később ismerhette meg.

„A csángó elnevezésről a moldvai magyarok közt ezen monda él: Midőn sz. László király itt az erdélyi szorosak egyikében a székely vitézek élén esküdt ellenségei, a kunok, ellen harczolt, a moldvai magyarok egy csapatja megjelent az erdélyiek segítségére, kiket midőn a király csendő-pengő czafrangokkal és fegyverekkel fölszerelve és saját harczy zajjal közeledni lát, önkénytelenül kérdi környezetétől: »micsoda csángó nép lenne az?« És innen maradt volna a csángó elnevezés e fajon.” (IMETS – VESZELY, 1870, 61.)³⁵

A fenti monda némiképp analóg a *Dubniczi krónikában* olvasható történettel, azzal a különbséggel, hogy itt nem Szűz Mária, hanem a „moldvai magyarok egy csapatja” nyújt segítséget a kunok elleni harcban. A fenti elbeszélés megjelenik az újabb és újabb nyelvészeti (lásd például RUBINYI, 1906) és népköltészeti közleményekben, szépirodalmi feldolgozásokban, és napjainkban is ismert a moldvai magyarok körében.³⁶ A mondai motívumok természetesen nem tudományos értékű megállapítások, a folklór és az emlékezet termései, ezzel együtt is figyelemreméltó jelenség a mondakör gazdagsága a moldvai népköltészetben.

³² Folyó, melynek völgyében a magyarok nagy része megtelepedett.

³³ További, a mondakörhöz tartozó variánsokra példa: BOSNYÁK, 1980, 54–59. Lásd még: TAMPU, 2017, 3–16.

³⁴ Lásd még: MAGYAR, 1998a, ill. a „letopisețul unguresc”-ből idézetek: LÜKŐ, 1936, 50.

³⁵ Vö. MAGYAR, 1998a.

³⁶ Lásd még: BOSNYÁK, 1980; HALÁSZ, 2005; GÁBOR, 2012.

Szent László és Arany János „csángója”

Hogy miért szükséges és kívánatos a fentiek ellenére is feltételes módban fogalmazni Arany „csángója” kilétét illetően, annak a kutatói óvatosság mellett az az oka, hogy a 19. században mind az erdélyi, mind pedig a magyarországi sajtóban, tudományos közleményekben legalább négy magyar csoport megnevezése kapcsán használták a „csángó” kifejezést, és pedig a bukovinai, a barcasági, a gyimesi székelyek, valamint a moldvai magyarok és székelyek esetében egyaránt. Arany tehát a versben említett Királyhágó és Moldva közti tájon is találhatott „csángót” (barcaságit, gyimesit, de akár bukovinait is).

Más, és meglehetősen bonyolult kérdés, hogy milyen jelentései, jelentésbeli árnyalatai voltak a 19. században a „csángó” fogalomnak. Belső vagy külső elnevezés volt? Népnév vagy gyűjtőneve valamilyen típusú jelenség-együttesnek? Végül: hogy viszonyultak hozzá az érintettek, az *úgy* nevezettek?³⁷ A „csángó” fogalom eredetére, jelentéskörére vonatkozó értelmezésekben a feltételezések messze felülmúlják a tényadatokat (BODÓ, 2014; PÉNTEK, 2014). Ami számunkra itt fontos, az annak nyomatékosítása, hogy ebben az időszakban a moldvai magyarokat illetően ritkán használták ugyan,³⁸ ám a század első felében valamint az 1848-as események kapcsán keletkezett iratok alapján mégis az látszik tényszerűnek, hogy főként rájuk vonatkozóan alkalmazták. A fogalomhoz való belső viszonyulás a „kezdetektől” fogva ambivalens, a faluközösségek önmagukra nem vonatkoztatták, esetelegesen – ilyen irányú kérdés esetében – egy másik település magyarjaira tartották érvényesnek. Ezt látjuk a moldvai magyarok, de még erőteljesebben a bukovinai székelyek esetében is.

„Mi es magyarok vagyunk, még hozzá székely magyarok. Az a csángó elkeresztelés csak olyan kifogás. Arról le kell venni a beszédet s igaz

³⁷ Míg a magyar határ keleti oldaláról szóló írásokban általában „népnév” jelentésben fordul elő, a Felföldön dülő, vonat viseli a „csángó” nevet, s bár utóbbi adatok 20. századi híradásokból származnak, eredetük jóval korábbi (is) lehet, jelentésük pedig egyértelműen különbözik egymástól. Lásd például az *Új Szó*, 2003. 06. 17.-i valamint az 1973. 08. 29.-i számában, a 4., illetve a 8. oldalon olvasható cikkeket.

³⁸ Ez annak ellenére is így van, hogy maga a kifejezés éppen a moldvai magyarok kapcsán bukkan fel először (írásban), és pedig Zöld Péter jelentésében 1781-ben, „csángómagyarok” alakban. A 19. század első felében keletkezett irodalomban azonban alig találkozunk a „csángó” kifejezéssel, maga Petrás is ritkán – kellően indokolt esetben, például a népcsoport történeti rétegzettségét jelző szándékkal – használja, a moldvai közösséget egységesen magyaroknak („keleti magyaroknak”) nevezik (lásd például: Gegő, Jerney, Petrás). A „csángó” kifejezés az 1870-es évek végén kezdett teret hódítani, kezdetben a nyelvészek, majd a nyilvánosság egyre szélesebb körében. Lásd PÉNTEK, 2014.

beszédet kell fogadni. Mi valamennyen Csik-székből származtunk Hadikfalvára. Nem szeretik hát ha csángóknak hívjuk őket, mert ők odahaza a szántás-vetésnél használt csengetés marhát nevezik csángónak vagy csengőnek.³⁹

A következő idézet ugyan egy későbbi, 20. század közepén keletkezett szépirodalmi alkotásból származik, említését azért tartom igen tanulságosnak, mert pontosan tükröződik benne a 19. századi sajtóban, valamint a korabeli tudományos diskurzusban uralkodó, a fogalom által generált és tulajdonképpen máig tartó polémia, és annak lényege, mi több, Arany János finom, ám határozott „elmarasztalása” is kifejezést nyer a fogalom használata miatt:

„Ha azt mondd neki, hogy: » – Te csángó...«

Ezért a szóért ölni tud.

Azt kérdi a svájci francia író: »Mi a legnehezebb dolog a világon?« Aztán megmondja: »Elesni a jégen, zsebórát, órát és orrot összetörni, aztán felállni és dicsérni az Urat!«

Egyszer egy székely leugrott a vonatról, mert ott valaki azt mondta neki: »csángó«. – Aztán feltápáskodott és így fohászkozott: Köszönöm, Istenem, hogy nem maradtam a vonaton, ahol csángónak neveztek, s így nem kellett gyilkossá lennem (...) A dühöngő öreg Toldi Miklós öregbíró kiabálásából még a legtávolabbi zárfékezők és vámosok is megtudták, hogy a »csángózás« ment a szívére az öreg székelynek. No, meg, hogy az Arany János felséges szövegébe még az az elszólás is belécsúszott, hogy

– A vad székely és a csángó...⁴⁰

Más a helyzet a barcaságiaknál, ahol a korabeli adatok értelmében, a „csángó” kifejezés kapcsán a fentiekkel ellentétes viszonyulást figyelhetünk meg. A század utolsó évtizedeiből származó írások alapján, a barcaságiak büszkén viselték a „csángó” elnevezést.⁴¹ Meg kell jegyezni, hogy a moldvai magyar-

³⁹ *Esztergom és Vidéke*, 1883. 43. szám, szerző: Aucun. Ennek ellenére, az ebben az időszakban „haza”, azaz Magyarországra települő bukovinai székelyeket a magyar sajtó továbbra is következetesen csángónak nevezi. Lásd például a pápai, a veszprémi lapokban megjelent korabeli tudósításokban olvashatókat.

⁴⁰ Részlet Németh Kálmán *Tűzmadár* című regényéből. (*Pest Megyei Hírlap*, 1992, 36. évf. 275. sz.). A regény később önálló kötetben is megjelent (NÉMETH, 2005).

⁴¹ Erre számos példa hozható. Lásd például a *Nyírvidék* című lap 1883. 04. 08. -i kiadásában olvasható rövid írást, vagy a Sepsiszentgyörgyön kiadott *Nemere* lap közleményeit, például az 1883. 08. 19. számot. A *Nemere* 1871. 05. 30.-án kiadott számában, a 170. oldalon

ságnak, a barcasági, valamint a bukovinai székelyekkel ellentétben nem volt érdekképviselője, küldötte, például a „csángó” fogalom alkalmazásáról értekező vitákon, sőt, a nagy távolság miatt nem csak a kommunikáció, a kapcsolattartás is elmaradt,⁴² a személyes szintű érintkezéseket pedig a helyi hatóságok nem tolerálták, a 19. század második felétől megfigyelés alatt tartották és szankcionálták.⁴³

Arany János halála évében (1882) a magyar sajtóban virágkorát élte a „csángózás”, és – főként a bukovinai közösség hazatelepedése kapcsán – maga az „ügy” is újra napirendre került a politikában. Lázár Ádám képviselő például megismételte tíz évvel korábban már megfogalmazott kérését, ezúttal Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter előtt, hogy az Országgyűlés vállaljon felelősséget a moldvai „csángó-magyarok” ügyéért. Előterjesztésében a képviselő a következő szempontokkal érvelt:

„Azon csángó-magyarok érdekében kívánok felszólalni, a kikről annyi székely történeti hagyomány beszél és akikkel együtt szent László a székely vitézek élén a kunok ellen harczolt, mit koszorús költőnk Vörösmarty Mihály »Cserhalom« és Arany János »Szt. László« című jeles költeményében megörökített. Ugyanezen szent László király volt az, ki a már azelőtt fennállott moldvai, úgynevezett milkovai püspökséget a székelység érdekében visszaállított, melyet hosszú időn keresztül, mint magyar katolikus egyházat, magyar főpásztorok kormányozták egész a mohácsi vészig és a reformációig (...) míg végre a római missió alá került.”⁴⁴

Látjuk, hogy míg a bukovinai székelyek elhatárolódnak a kifejezéstől, a honatyák szívét megindítja a „csángózás”. A fogalom ilyenén hatása és mellékhatása napjainkban is megfigyelhető. Arany verse a „hitelesítés” eszközévé vált, szándékot nyomatékosító céllal idéztetik, és egyértelmű az is, hogy az Ország-

olvasható az az írás, melyben „Több hétfalusi magyar” szerző tiltakozik a barcaságiakat „elkorcsosult csángók”-nak nevező szerző és írása ellen.

⁴² Kivéteklént megemlíthetjük Petrás Incze Jánost. Magyarországi nyelvészek, etnográfusok személyében és a Szent László Társulat révén létesült valamiféle (nem hivatalos) kapcsolat a moldvai magyarok (egy része) és az anyaország között.

⁴³ Lásd például: IANCU, 2012.

⁴⁴ *Képviselőházi napló*, 1881. III. kötet. 1882. február 13. – március 2. Ülésnapok 1881–57. 57. országos ülés február 10. 1882. A megnevezés ebben a formában (ti. „csángó-magyarok”) szerepel az idézett iratban. Lázár Ádám képviselő egyebek mellett a hazatelepítést, az ösztöndíjak biztosítását, az anyanyelvű hitélet és vallási vezetők képzését illetően kívánt vitát kezdeményezni, illetve mindehhez anyagi támogatást elérni – ma már tudjuk: sikertelenül.

gyűlés tagjai számára – legalábbis ezen a konkrét ülésen – Arany versének „csángója” moldvai magyar.

Nem csak az Országgyűlésben, az Akadémia falain belül is felélénkült a vita a „csángókról”. György Endre akadémikus,⁴⁵ a „hiteles” tájékoztatás céljából tartott előadást 1883 márciusában, melynek keretében leszögezte, hogy „három osztályú magyar van Magyarország keleti határain: a bukovinai székelyek, a kik helytelenül csángóknak neveztetnek, a moldvai csángók és székelyek s végül az oláhországi székely és magyar kivándorlók”.⁴⁶ Beszédének lényege ellenben mégsem a kifejezést terhelő zavarosság megszüntetésében jelölhető meg, fellépése voltaképpen felhívás a Magyar Tudományos Akadémia számára arra vonatkozóan, hogy határolódjon el a politikai indíttatású vállalkozásoktól, és szigorúan a tudományos kérdések tisztázása céljából foglalkozzon a „csángókkal”.

Kiterő: Szent László füve

Arany költészetére és a tanulmány alapkérdésére visszatérve szót kell ejteni még egy témáról. A csata évében (1345) a tatárok körében pestis járvány tombolt, ami a Kárpátokon belüli betörésük megakadályozását sürgette, nyomtatékosította. Arany 1847-ben írta meg a *Szent László füve* című versét,⁴⁷ ami – röviden – a népet tizedelő pestis kitöréséről, okairól, valamint a halálmirigy elleni orvosság Szent László általi csodás megszerzéséről szól.⁴⁸ A rendkívül sokrétű, bibliai asszociációkban igen gazdag vers elemzése itt most nem indokolt, a *Szent László. Legenda* verssel való összefüggése miatt azonban fontos megemlíteni.⁴⁹ Érdekes, hogy az egyébként igen gazdag moldvai hiedelemvilágból jelenlegi ismereteink szerint nincs adatunk sem Szent László fűvéről, sem a pestis ilyenén gyógyítási módjáról (vö. BÁLINT, 1977, 503.). A moldvai Szent László-hagyomány voltaképpen a kunok, tatárok elleni harc történeti emlékeinek az elbeszélésében „merül ki” – ez a körülmény pedig egy újabb adaléknak

⁴⁵ György Endre (1848–1927) politikus, földművelésügyi miniszter, az MTA tagja.

⁴⁶ N. N. (György Endre?): A csángók. *Nemere*, 1883. 13. évf. 23. sz., márc. 18. 1–2.

⁴⁷ Hat évvel a *Szent László. Legenda* vers megírása előtt.

⁴⁸ A Szent László fűvéről szóló elbeszélésre utalást találunk egy 15. századból származó kolostori iratban, ám maga az irat nem maradt fenn (RAPAICS, 1932, 181.). A témáról lásd még: GRYNÆUS, 2004, 222–245; MAGYAR, 1998c, 101–106.

⁴⁹ Természetesen László király nem csak a nép/a folklór, de a szépirodalom alkotói körében is népszerű uralkodó volt, hogy csak Arany kortársai közül említsünk meg egy-két szerzőt: Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály is megverselte alakját.

számíthat Arany „csángója” meghatározásának kísérletében, természetesen annak tudatában, hogy – ahogy korábban is nyomatékosítottuk – a történeti elbeszélést nem tekintjük tudományos adatnak, történelmi ténynek. A feltételezést megerősíteni látszik az a körülmény is, hogy jóformán csak a moldvai magyar folklórban ismert a húshagyókeddel kapcsolatos mondakör, melynek fősze-replője szintén a szent király. A *Dubniczi krónikában*,⁵⁰ továbbá az 1645-ös *Magyar Évkönyvben*⁵¹ foglaltakhoz mintegy kapcsolódóan, a moldvai mondák Szent László „késésével” magyarázzák húshagyókedd „eredetét”.

„Azt meszelték, azt beszélték el apókám is, azok az öreg emberek, hogy régen, amikor itt vótak a tatárok, akkor felkelt László király a hadjával s az ő népivel és elzavarta őket, s hogy a tatárok örökké féljenek, hogy erre vissza ne jöjjenek, oda vittek egy nagy harangot (...), felkötötték egy fára a harangot s megköttek egy kötelvel, s odaköttek egy ághoz. Az az ág, amikor fú a szél, az az ág hűzza a harangot és mindig harangoznak. És a tatárok azért is nem jöttek vissza soha, mert tudták, hogy az Szent László királynak az emléke és ott vannak, mamái napig is őrzik. S mikor visszajött Szent László király, akkor vasárnap eszte ott a piacra vasárnap eszte érkeztek, éjjel (...). S akkor nekik többet nem vót üdejük, hogy kimulasszák magikat. Akkor kérte a Jóistentől, hogy adjon nekik két napot, hogy ők is úgy tudjanak mulatni. S akkor adott is a Szent Úristen két napot nekik, hétfőt és keddet, hogy ezen a két napon kimulasszák magikat (...).”⁵²

Az Arany-vers rejtélye

Nem tudjuk, hogy volt-e, és mi volt a szerepe, jelentősége az 1345-ös moldvai csatában a „csángóknak”, és azt sem, hogy a „csángónak” mi a jelentősége Arany versében, ám jelenléte aligha a véletlen műve és/vagy egy pusztá rímisor.

Arany ismerhette a történeti forrásokat, amelyek ellenben nem tesznek említést a „csángókról” (azaz magyarokról szólnak), miután a 14. századtól a 18. század végéig terjedő időszakban a fogalom, jelenlegi ismereteink szerint talán

⁵⁰ „Vízkereszt táján”.

⁵¹ „Húshagyás napján érkezve haza áldást kért rá püspökeitől, hogy még három napot mulathasson a királynővel és az urakkal”. Idézi: LÜKŐ, 1936, 51.

⁵² A monda a moldvai Diósfaluból (Diószénből) származik: BOSNYÁK, 1980, 54–55. Lásd még: HALÁSZ, 2005, 40.

nem is létezett, legalábbis ebbéli/mai jelentésében biztosan nem. Arany ismerhette az említett kiadványokat is, tudhatott arról, hogy az egykori gypévédőket saját kora már „csángóknak” nevezi. Következésképp, nem a történeti forrásokban foglaltak megmásítása volt/lehetett a célja, hanem talán az, hogy kora nyelvén, kora ismereteihez és a közbeszédéhez igazodva/alkalmazkodva írja meg saját Szent László legendáját, pontosabban a kunok ellen vívott 1345-ös csatát, természetesen aktualizálva egyszersmind a legenda „eredeti” üzenetét is. Arany ebben követte kora tudósait, íróit, anélkül, hogy a moldvai magyarság ügyével, esetleg a „csángó” fogalommal kapcsolatos kérdésekkel egyszersmind foglalkozni kívánt volna. Minden bizonnyal ilyesmi nem is mérülhetett fel, hiszen ebben az időszakban a csángó és a magyar egy és ugyanazt jelentette, előbbi általában „csángó-magyar” alakban jelenik meg, és alkalmazását legfeljebb a földrajzi tájolás tette szükségessé. Arany visszaemlékezéseiben egy helyütt azt írja: „Tanítóim, Debrecenben beszitt hajlamuk szerint, Csokonait tüzték elem példányul (példaképe), kit igen szerettem” (BARTA, 1953, 10.). A magyar olvasó előtt az iskolai tananyagból ismert Csokonai Vitéz Mihály *Marosvásárhelyi gondolatok* című verse, amelyet a költő a következő sorokkal zár:

Vajha Moldvának is kies parlagjai
A' Meddig terjednek a' Pontus habjai
Magyar Koronánknak árnyékába menne,
'S a' Tsángó Magyar is Polgártársunk lenne!⁵³

Egy következő kutatástól remélt tisztánlátásig tételezzük fel, hogy Arany János szeretett költője óhajára is rezonált talán akkor, amikor versében a „csángókról” is megemlékezett.

A magunk számára itt most három tanulság kínálkozik. 1. A moldvai magyar népköltészetben, a versben elbeszélte eseményeknek nincsen nyoma, a mondákban a Moldva irányából betörő, annak határain túlra ki- és visszaűzött tatárok emléke (kerlési csata, 1068) tükröződik, aminek viszont a történelmi alapjait nélkülözzük. A monda feltehetően a Moldvába folyamatosan érkező erdélyi magyarok, székelyek révén lépte át a Kárpátokat. A legendában, a versben, a népköltészetben más idő(felfogás) érvényesül, itt nincs akadálya annak, hogy a váradi sírját elhagyó Szent László 1345-ben megjelenjen Moldvában, nevet adjon a folyónak, új névvel illesse a segítségére igyekvő helyi magyarokat. 2. Ha az Arany-vers értelmezési kerete az 1345-ös Laczkfi-féle ütközet, a „csángó” kizárásos alapon moldvai magyar, és/vagy a 13. századtól ugyancsak

⁵³ A vers 1799-ben keletkezett.

a jelenlegi székhelyükön élő barcasági, a 18–19. századtól ugyancsak csángó névre hallgató székely lehet, lévén, hogy a csata évében bukovinai, gyimesi csángókról, de még székelyekről sem beszélhetünk. 3. Végül, ha az Arany-vers értelmezési kerete a 19. század, akkor meglehetősen nagy a bizonytalanság azt illetően, hogy ki rejtőzik Arany „csángójában”. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy (egy) moldvai magyar, de az is elképzelhető, hogy Arany egyetlen csángójába tömörült valamennyi csángónak nevezett (magyar) csoport, akik egyenként mellesleg „eredetileg” székelyek. Így aztán Arannyal együtt a „csángók” is – legyenek bárkik is – a nemzeti keretbe emeltethettek.

Az Arany-vers utóélete

Néhány évvel Arany versének a megjelenését követően, a bukovinai székelyek hazatelepítése kapcsán látunk példát arra, hogy nem csak az Országgyűlés és az Akadémia, de az ország egésze figyelemmel kísérte az eseményeket. Politikusok, neves írók (Jókai Mór például)⁵⁴ szólaltak meg,⁵⁵ országszerte gyűjtéseket, jótékonyági bálakat szerveztek, felvilágosítást, tájékoztatást ígérő ponyvákra és egyéb írásokra való előfizetéseket reklámoztak.⁵⁶ Az adakozási kedvet nem egy esetben Arany-versbetétekkel vagy a költőnek tulajdonított mondásokkal („Isten a jó tettet jóval koronázza!”)⁵⁷ igyekeztek fokozni, és az áttelepítést elutasító polgároknak – aligha véletlenül – szintén Arany-verssel üzentek a sajtó hasábjain.⁵⁸ Pápa városa pedig egykori pompás múltját az érkező székely és csángó cselédek révén kívánta visszanyerni, ebbéli szándékát a város névtelen költője verses szerzeményben is megfogalmazta:

⁵⁴ Lásd például N. N.: A Csángó-Bizottság ülése (*Nemere*, 1883. 03. 15. 22. sz. oldalszám nélkül, 26. sz. 102.; okt. 14. 83. sz. oldalszám nélkül).

⁵⁵ A Csángó Bizottság (másutt: Csángó Magyar Egyesület, létrehozása is ezt a célt szolgálta).

⁵⁶ Lásd például a Báró Horváth Miklós szerkesztésében tervezett *Csángók-könyve* című vállalkozást, melynek szerzői között Gyulai Pál, Szász Károly, Szilágyi Sándor, Vadnai Károly, Mikszáth Kálmán is szerepelt. Azt nem tudjuk, hogy a kiadvány végül napvilágot látott-e (*Nemere*, 1883. 05. 03., 13. évf. 36. sz. oldalszám nélkül). Továbbá a Luby Sándor által szerkesztett könyvet: „A csángók száműzetése és megváltása”, tíz fejezetben/énekben címmel. (*Nemere*, 1883. 08. 05., 13. évf. 63. sz., oldalszám nélkül).

⁵⁷ Lásd például az 1875 februárjában tartott jótékonyági bálról szóló híradást (Idősb Bús Magyar: Levelezés. *Békés*, 1875. 4. évf. 9. sz. oldalszám nélkül.).

⁵⁸ Például az endrődi estről megjelent sajtóbeszámoló: „Félelem a gőgnek itató forrása, / Azzal veri szóráját, növeli ártalmát, / Mig bátor eszesség letöri a szarvát.” (Arany János: *Buda halála*). *Békés*, 1875. 4. évf. 9. sz. oldalszám nélkül.

Czipónk megint tiszta lesz majd,
Frakkot és zekét,
Kikeféli majd a székely
És csángó cseléd.
Bus kedélyünk felvidul majd,
Minden tiszta lesz.⁵⁹

Nem volt ez másképp a későbbi évtizedekben, sőt évszázadokban sem. *A Pest Megyei Hírlap* 1978. május 21-én megjelent 118. számában Takács Tibor (1927–2014) szegedi költő arról számol be, hogy magyartanár barátja azzal a feladattal bízta meg, hogy tartsa meg helyette a magyarórát a 8/b. osztályban. A költő engedélyt kért az osztálytól arra, hogy mesélhessen nekik a „csángók-ról”, a diákok pedig „csodák csodájára (...) moccanás nélkül ülték végig a magyarórát”. Az óra második felében a tanulók vették át az irányítást és a költő kedvenc olvasmányai iránt érdeklődtek. Így került terítékre Arany *Toldija*, és így került össze egy „magyarórányi időre” a „csángóság” és Toldi Miklós története. „Utaztunk a nyolcadik bével, múltba-messzeségbe, Erdélybe és Moldvába, jó Toldi Miklós kíséretében” (TAKÁCS, 1978, 8.). A „csángó” az, akinek aktuálisan annak kell lennie. Ha a szükség, helyzet azt kívánja: Szent László lovának körme csattogását a székely mellett a moldvai „csángó” is hallhatja.

A fentiek alapján talán érzékelhetővé vált az is, hogy míg a magyar közvélemény, a tudományos diskurzus problémamentes fogalomként, terminus technicus minőségben használja a csángó kifejezést, addig az e névvel illetett csoportok viszonyulására mindez már nem mondható el. Az is pusztán a kutatói szkepszis megnyilvánulása, és már messze nem Arany János versére korlátozódó problémaként értelmezhető jelenség, hogy a határtalan szellemi kalandozások, a terminológiai zűrzavar mily sokféle valós társadalmi probléma, tudományos vita és politikai ellentét forrásának bizonyult.

IRODALOM

BALAJTHY Katalin

2002 Egy magyar értelmiségi román földön. *Folia Historica*, II, 61–85.

BALANYI György

1945 Kossuth terve a moldvai csángók hazatelepítésére 1842-ben. *Erdélyi Múzeum*, 50, 3–4, 229–234.

⁵⁹ *Pápai Újság*, I. évf. 1899. 07. 02., 28. szám, oldalszám nélkül.

BARNA Gábor (szerk.)

2014 *„a' Magyar Nemzetnek utolcsepp vérig háládatos fija...” Petrás Incze János két évszázados születési évfordulójára rendezett konferencia előadásai.* Budapest, Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület.

BARTA János

1953 *Arany János.* Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó.

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium I–II.* Budapest, Szent István Társulat.

BÁNLAKY József

1928–1942 *A magyar nemzet hadtörténelme I–XXII.* Budapest, Athenaeum.

BENDA Kálmán

1989 *Moldvai csángó-magyar okmánytár I. 1467–1706.* Budapest, Magyarországtudományi Intézet.

BODÓ Csanád

2014 A moldvai csángó nyelvjárás feltalálása. In: HAVAS Ferenc et. alii (szerk.): *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére.* 197–203. Budapest, Tinta Kiadó.

BOSNYÁK Sándor

1980 *A moldvai magyarok hitvilága.* Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Folklór Archívum 12./

DOMOKOS Mária

1998 Zöld Péter moldvai jelentései. *Ethnographia*, 109, 267–284.

DOMOKOS Pál Péter

1979 Petrás Incze János élete és műve. In: Uő: *„...édes Hazámnak akartam szolgálni”.* 1297–1514. Budapest, Szent István Társulat.

2001 *A moldvai magyarság.* Budapest, Fekete Sas Kiadó.

ERDÉLYI János

1846–48 *Népdalok és mondák I–III.* Pest, k. n.

FOKI Ibolya – SOLYMÁR Imre – SZÖTS Zoltán (szerk.)

é. n. *Források a bukovinai székelyekről.* Szekszárd, Babits Kiadó.

FÜGEDI Márta

1997 *Mítosz és valóság.* Miskolc, k. n.

GÁBOR Felicia

2012 *Csángó vagyok.* Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal.

GEGŐ Elek

1838 *A moldvai magyar telepekről.* Buda, k. n.

GRYNAEUS Tamás

2004 Emplastrum Chabae – Csaba íre, S. Ladislai Regis herba – Szent László füve. In: Pócs Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság*. 222–245. Budapest, Balassi Kiadó.

HALÁSZ Péter

2005 *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Budapest, General Press.

IANCU Laura

2012 „Csak név szerint mondhatók katolikusoknak.” Adalékok a moldvai magyarok 19. századi identitásának rekonstruálásához. In: SZALAY Olga (szerk.): *Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató-zene-történész tiszteletére*. 313–335. Budapest, L’Harmattan – Könyvpont Kiadó.

IMETS Fülöp Jákó – VESZELY Károly

1870 *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868*. Maros-Vásárhelyt, k. n.

JERNEY János

1851 *Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845*, I–II. Pest, [Magánkiadás].

KALAS Györgyi

2007 „Kis tündérvilágra leltünk”. A csángók megjelenítése a sajtóban. *Tabula*, 10, 2, 329–338.

KISS-BÉRY Miklós

2011 *Magyar királyok és uralkodók* 10. Budapest, Duna Internacional Kft.

LÜKŐ Gábor

1936 Moldva alapításának mondáihoz. *Ethnographia*, XLVII, 48–56.

MAGYAR Zoltán

1996 A széphavasi Szent László-kápolna és búcsújáráhely. *Néprajzi Látóhatár*, V, 1–2, 99–105.

1998a Szent László alakja a gyimesi csángók szóhagyományában. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. 190–218. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

1998b A „húshagyat”. Adalékok egy csángó Szent László mondához. *Ethnographia*, 109, 205–213.

1998c Arany Szent Lászlójának művelődéstörténeti vonatkozásai. *Irodalomtörténet*, 4, 524–533.

1998c *Szent László a magyar néphagyományban*. Budapest, Osiris.

NÁDUDVARI Anna

1993 A színjátszás nehézségeiről. *Pest Megyei Hírlap*, 37, 74, 8.

NÉMETH Kálmán

2005 *Tűzmadár*. Budapest, St. Apostol Könyv- és Lapkiadó.

PÉNTEK János

2014 A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv*, 110, 4, 437–447.

PODHRADSKY József

1836 *Szent László királynak és viselt dolgainak históriája*. Ok-levelekből, krónikákból, hagyományokból és legendákból összeve szedte és kiadta: Budán, Gyurián János – Bagó Márton.

RAPAICS Raymund

1932 *A magyarság virágai. A virágkultusz története*. Budapest, Természet-tudományi Társulat.

RUBINYI Mózes

1906 *Tanulmányok a romániai csángókról*. Budapest, k. n.

SERES Attila

2002 „Csángómentés” Moldvában a XIX–XX. század fordulóján. *Pro Minoritate*, Tél, 17–47.

2004 A magyarországi segélyezés szerepe a moldvai csángók egyházi oktatásában a XIX. század végén. *Székelyföld*, 8, 6, 85–118.

SPIRA György

1993 A magyar negyvennyolc és a csángók. In: GLATZ Ferenc (szerk.): *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. 305–317. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.

S. VARGA Pál

2012 *Arany János. Tanulmányok és kritikák I*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

SZÁNTÓ Gábor András

2015 Csinosságra kapatás és glória. *Liget*, 1, o. n. http://www.liget.org/cikk.php?cikk_id=2719

SZILÁGYI Márton

2017 „*Mi vagyok én?*” Arany János költészete. Budapest, Kalligram.

SZILÁGYI Márton (s. a. r.)

2017 *Arany János kisebb költeményei*. Budapest, Helikon.

2003 *Arany János Összes Költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények*. Budapest, Osiris.

SZÖRÉNYI László

2007 Arany János forráshasználata a Szent Lászlóról írott verseiben. *Honismeret*, 45, 2, 49–51.

SZŐCS János (szerk.)

2002 *Pater Zöld*. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal.

TAKÁCS Tibor

1978 Múltba, messzeségbe – Toldival. *Pest Megyei Hírlap*, 05. 21. 118.

TAMPU Krisztián

2017 A Szent László-hagyománykör mondáinak előfordulása a csángók körében. *Csángó Tükör*, XIV, 45, 3–16.

TELEKI Domokos

1796 *Egy néhány hazai utazások leírása*. Bécs, k. n.

VOINOVICH Géza

1931 *Arany János életrajza 1849–1860*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

ZOLNAI Gyula

1894 *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

ZÖLD Péter

1783 *Notitia de rebus hungarorum qui in Moldavia et ultra degant*. Pozsony, Magyar Könyv-Ház.

2002 *Pater Zöld*. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal. /Bibliotheca Moldaviensis/

LAURA IANCU

IN PURSUIT OF JÁNOS ARANY'S „CSÁNGÓ”

In the fifth song of János Arany's *Toldi estéje* ('*Toldi's Eve*', written in 1847–48, published in 1854), there is a „verse”, which tells us that in the 1345 Hungarian-Tatar battle in Moldavia, the Székelys were accompanied by the „Csángós”. It was published as a stand-alone poem in 1853 in *Délibáb*, under the title *Szent László. Legenda* ('*The Legend of Saint Ladislaus*'), and the year after the trilogy was published, in 1856, also in the volume *Kisebb kölemények* ('*Minor Poems*'). In the narratives known from the chronicles and used by the poet, we do not encounter the term „Csángó”. The question arises as to what made the poet mention the 14th-century (Moldavian?) Hungarians by the name of their 18–19th-century descendants (?) in poemizing the battle that was miraculously won with the help of the holy king? In fact: who were Arany's „Csángós”? Were they from Burzenland? Ghimes? Moldavia? Bucovina? What exactly did it mean and who did the term relate to in the poet's time?

In Hungarian folk poetry, the Moldavian tradition of Saint Ladislaus is uniquely rich, and most of the texts are about the expulsion of the „pagans”, „Tatars”, „Cumans”; in fact, legends of other types or themes are hard to find in known records. There are also special stories about the origin of the term Csángó, which associate the naming with Saint Ladislaus himself.

Based on the above, the author outlines the factors that influenced the image of Moldavian Hungarians in the 19th century, and upon which the „Csángó” of the Arany poem and his role might be (sort of) drawn.